

بررسی امکان‌سنجی پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران؛

از منظر خبرگان دانشگاهی

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۲۵

زهرا دیانتی دیلمی*

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۳/۰۹

سیده پریسا مشهدی**

چکیده

حسابداری دانشی اجتماعی است که با محیط، ارزش‌ها و هنجارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ای که در آن بکار گرفته می‌شود رابطه ذاتی دارد. بنابراین، منطق حکم می‌کند در بکارگیری چارچوب نظری و استانداردهای گزارشگری، شرایط و الزامات جامعه هدف در نظر گرفته شود. لذا به نظر برخی پژوهشگران، بکارگیری بی‌قید و شرط نظام حسابداری و گزارشگری فعلی نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای اطلاعاتی مبتنی بر ارزش‌ها و هنجارهای جوامع مسلمان باشد. جهان‌بینی و ارزش‌های مختلف به سیستم‌های اقتصادی متفاوتی منجر می‌شود و سیستم‌های اقتصادی به نوبه خود سیستم‌های حسابداری خاص خود را می‌طلبند. توجه به این حقیقت که اسلام دینی نیست که تنها به حوزه‌های فردی محصور شده باشد، بلکه نظام انسجام یافته‌ای را برای زندگی انسان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی فراهم می‌کند اهمیت لزوم توجه به شکل و محتوای گزارشگری مالی را دو چندان می‌کند. از منظر صاحب‌نظران رشته حسابداری، پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران ضروریست. لذا پژوهش حاضر به دنبال بررسی امکان‌سنجی پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران است. داده‌های این تحقیق با پرسش از ۶۷ نفر از اساتید و صاحب‌نظران حسابداری و با آزمون t تک نمونه‌ای و با استفاده از نرم‌افزار Spss و Excel جمع‌آوری و تحلیل شده و این نتیجه به دست آمده است که امکان پیاده‌سازی حسابداری اسلامی (بعد ارزشی- معنوی حسابداری) در ایران وجود دارد.

واژگان کلیدی

حسابداری اسلامی، افشای اطلاعات، بعد ارزشی (معنوی) حسابداری، حسابداری مرسوم

طبقه‌بندی JEL: Z12, P51, D8

zahradianati@yahoo.com

* دانشیار گروه حسابداری دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول)

pa_mashhadi69@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری دانشگاه خوارزمی

مقدمه

از زمانی برگزاری اولین همایش ملی حسابداری اسلامی در سال ۱۳۹۱، همواره این سوال در ذهن نویسندگان این مقاله متبادر بود که آیا حسابدای فعلی رایج در جهان که ایران نیز با اندک تعدیلاتی از همان رویه‌ها استفاده می‌کند، منطبق با موازین دین مبین اسلام است یا خیر؟ و اصلاً دیدگاه‌های ارزشی و دینی می‌توانند بر حسابداری اثرگذار باشند یا خیر؟ آیا حسابداری، تحت تأثیر عقاید و باورهای دینی مسیحی، یهودی و اسلامی و نظیر اینها بوده است یا خیر؟ و اگر تحت تأثیر این عقاید بوده، این اثرپذیری به چه شکلی بوده و کجا نمود یافته است؟ آیا ایرادات مطرح شده از سوی منتقدان استفاده از عنوان «حسابداری اسلامی» واقعاً وارد است؟

برای پاسخ به این سوالات چاره‌ای نمی‌بینیم، جز اینکه ابتدا تعریفی از حسابداری اسلامی ارائه دهیم. مطابق نظر دیانتی دیلمی و همکاران (۱۳۹۵)، با تعمق بیشتر روی کارکرد حسابداری می‌توان به تعریفی مناسب از حسابداری اسلامی دست یافت. صرف‌نظر از اینکه حسابداری علم است یا هنر یا سیستم اطلاعاتی، آنچه جهانیان را به سمت حسابداران سوق می‌دهد، چیزی نیست جز اطلاعاتی که از حسابداری منتج می‌شود. حال می‌خواهد این اطلاعات مصرف درون سازمانی و مدیریتی داشته باشند و یا اینکه مصرف برون سازمانی برای دولت و سهامداران و نظیر اینها. پس آنچه نیاز به حسابداری را منجر می‌شود نیاز اطلاعاتی است. این اطلاعات موردنیاز می‌تواند مالی (مادی) یا حتی غیرمالی (ارزشی / معنوی) باشد. کاری که حسابداران در سراسر دنیا انجام می‌دهد این است که «رویدادهای و مبادلات مالی» رخ داده درخصوص یک واحد اقتصادی را به زبان حسابداری که زبان تجارت است تبدیل می‌کنند و در قالب گزارش‌های استاندارد که به آنها «گزارشات مالی» گفته می‌شود، ارائه می‌دهند که این همان بُعد مالی (مادی) حسابداری می‌باشد. در واقع در این بُعد مالی (مادی) است که حسابداران با استفاده از معادله دیرین حسابداری دوطرفه، به ثبت و گزارشگری رویدادهای مالی می‌پردازند. ما نیز در این خصوص با همگان هم عقیده‌ایم که بخش مالی (مادی) حسابداری در همه جا و همه ادیان و مذاهب تقریباً مشابه است و اصلاً تدوین استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی نیز بر همین بعد تأکید دارد. اما نکته

حائز اهمیت در اینجا نهفته است که حتی بر جهان شمول بودن استانداردهای بین‌المللی حسابداری نیز ایراداتی وارد است و تحقیقات نشان می‌دهد که تفاوت‌های فرهنگی، قانونی و حتی دینی می‌تواند مانع از بکارگیری کامل این استانداردها در کلیه کشورهای جهان شود (Askvtarzayd, 2011, Badshan & partners, 2013 & Young, 2013). اینجاست که بعد ارزشی (معنوی) حسابداری خودش را به خوبی آشکار می‌سازد.

همانطور که قبلاً اشاره شد، ملاک عمل و شروع فرآیند حسابداری در کل جهان، «وقوع رویدادهای مالی» است. اما آیا همه ادیان موجود در جهان در خصوص جایز بودن برخی مبادلات مالی هم عقیده و متفق‌القول هستند؟ برای مثال آیا بهره و ربا و قمار در همه ادیان رایج و مذاهب، مختلف در تمام شرایط نهی شده است؟ عدم یکسان بودن دستورالعمل‌های ادیان رایج و مذاهب مختلف در خصوص این مورد و موارد بسیاری از این قبیل اولین دلیلی است که نشان می‌دهد حسابداری در جوامع با ادیان و باورهای اعتقادی متفاوت، قطعاً باید یک‌سری خروجی‌های اطلاعاتی متفاوت و مازاد بر آنچه هم اکنون در حال افشا از سوی سیستم حسابداری است، داشته باشد.

به همین خاطر است که این سوالات مطرح می‌شود که با وجود بازارهای بورس بین‌المللی و امکان سرمایه‌گذاری در آنها برای کلیه مردم جهان، و افشای مجانی اطلاعات مالی این شرکت‌ها از طریق اینترنت، آیا واقعاً این اطلاعات مالی می‌توانند نیاز اطلاعاتی مسلمانان را به صورت کامل تأمین نمایند؟ آیا برای یک سرمایه‌گذار مسلمان مهم نیست که بداند شرکت سرمایه‌پذیر، وجوه خود را از طریق ربا می‌افزاید یا خیر؟ آیا برای او مهم نیست که بداند در شرکت سرمایه‌پذیر، کارگران مورد استثمار قرار می‌گیرند و حقوقشان ضایع می‌شود یا خیر؟ آیا برای او مهم نیست که بداند مبادلات مالی این شرکت‌ها در انطباق کامل با شرع هستند یا خیر؟ و هزاران سوال دیگر از این دست که قطعاً پاسخ همه این سوالات مثبت است. از اینرو نتیجه می‌گیریم که **حسابداری اسلامی، یک سیستم اطلاعاتی است که به گزارش بعد ارزشی (معنوی) رویدادهای مالی و غیرمالی رخ داده در واحد اقتصادی با محوریت موازین اسلامی می‌پردازد.** این تعریف از حسابداری برای اولین بار در جهان مطرح شده است و مابقی ارکان این مقاله مبتنی بر این تعریف ارائه شده توسط دیانتی و همکاران (۱۳۹۵) است.

بعد از ارائه این تعریف نوبت به این می‌رسد که بررسی شود تا چه حد این تعریف عملیاتی بوده و قابل اجرایی شدن در کشور ایران است. لذا تحقیق حاضر با هدف بررسی امکان‌سنجی پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران از منظر خبرگان دانشگاهی، صورت گرفته است.

۱. پیشینه تحقیق

امروزه موضوعی با نام «حسابداری اسلامی» در محافل علمی دنیا مطرح می‌باشد. تاریخچه حسابداری اسلامی به زمان ظهور اسلام و قرآن در سال ۶۱۰ میلادی (یعنی ۸۰۰ سال قبل از آنکه لوکا پاچولی^۱ کتاب خود را که مبنای حسابداری است منتشر کند)، برمی‌گردد. بعد از ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان و تشکیل دولت اسلامی در مدینه و ایجاد بیت‌المال، سیستم حسابداری یا کتابت (نگه داشتن) پی‌ریزی شد. به نحوی که برخی از اصحاب مسئول رسیدگی به امور مالی بوده‌اند. با این حال، وارد شدن اصطلاح «حسابداری اسلامی» و انجام تحقیق در این خصوص از حدود ۳۴ سال گذشته شروع شده است (ناپیر^۲، ۲۰۰۷).

ظهور ادبیات علمی حسابداری اسلامی در زبان انگلیسی به گونه‌ای نسبتاً دقیق به سال ۱۹۸۱ برمی‌گردد. در این سال عبدالمجید^۳ شکلی از یک نظریه آزمایشی برای شیوه‌های حسابداری بانک‌های اسلامی، که در آن زمان به عنوان یک نیروی قابل توجه پدیدار شده بود، را ارائه داده است. اگرچه برخی ادبیات حسابداری اسلامی و حسابداری در بانک‌های اسلامی، قبلاً به زبان عربی منتشر شده بود مقاله عبدالمجید در سال ۱۹۸۱ اولین مقاله قابل ملاحظه در یک مجله انگلیسی زبان بود (غلامی جمکرانی، ۱۳۹۳). در ادامه به بررسی برخی پژوهش‌های انجام شده در این خصوص می‌پردازیم. رحمان^۴ (۱۹۹۹) به دنبال پاسخگویی به این سوال اساسی است که چرا اصول و قواعد حسابداری انگلیسی - آمریکایی نمی‌تواند در اقتصاد اسلامی که بر مبنای زکات و بانکداری بدون ربا می‌باشد به کار برده شود. وی نتیجه‌گیری می‌کند که نیاز به وضع معیارهای حسابداری منطبق با نیازهای جوامع اسلامی بیش از پیش احساس می‌گردد تا

به چنین جوامعی تضمین دهد که چنین معیارهایی با کمک استانداردهای حسابداری بین‌المللی و نه غربی وضع گردیده است.

حمید^۵ (۲۰۰۰) معتقد است که با توجه به اینکه دانش حسابداری به دنبال شفاف‌سازی در اطلاع‌رسانی رویدادهای و وقایع مالی می‌باشد و با مبانی فکری جامعه پیوند دارد، لذا برای رسیدن به حسابداری مطلوب در جوامع اسلامی لازم است تحقیقات بنیادی جدی صورت بگیرد.

نایپر (۲۰۰۹) بیان می‌کند که ظهور بانک‌های اسلامی و سایر مؤسسات مالی از دهه ۱۹۷۰ باعث به وجود آمدن یک ادبیات مدرن با عنوان حسابداری اسلامی شده است. بسیاری از این ادبیات تجویزی است هرچند مطالعات عملی و ارائه نگرش جایگزین در حال انجام است و تحقیقات تاریخی در حسابداری اسلامی هنوز در روند توسعه و تکمیل قرار دارد. همچنین بیان می‌کند اصطلاح حسابداری اسلام ممکن است به سادگی، یک برچسب مناسب برای گروه‌های ناهمگون شیوه‌های حسابداری و ایده‌ها در طول زمان و مکان باشد.

المحاربی^۶ (۲۰۱۱) به دنبال ارائه بینش در اخلاق کسب و کار و مسئولیت اجتماعی از منظر دین اسلام است. وجود بی‌نظمی در حوزه صداقت و شفافیت (به عنوان مثال اطلاعات)، و وجود حرص و آز کنترل نشده به زوال اخلاق در معاملات کسب و کار منجر شده است. این مقاله اطلاعات خوبی در دو موضوع اخلاق تجارت - کسب و کار و مسئولیت اجتماعی به ویژه از دیدگاه اسلام بیان می‌کند که یک منبع مناسب از اطلاعات برای معاملات تجاری در کشورهای مسلمان است.

عارف^۷ (۲۰۱۱) بیان می‌کند که حسابداری از دیدگاه اسلامی یک رشته نوظهور است. در سال‌های اخیر دانشمندان سراسر جهان به دنبال این موضوع هستند که چگونه می‌توان حسابداری را از نگاه اسلام بررسی کرد. محقق معتقد است که طرفداران دیدگاه اسلامی در راه توسعه آن با چالش‌ها و مشکلات فراوانی روبه‌رو هستند. او استدلال می‌کند که برای توسعه دیدگاه اسلامی به عنوان یک رشته رسمی و ادغام آن با رویه‌های معمول کسب و کار، نیاز به تلاش و تحقیقات بیشتری از طریق یک

کنسرسیوم بین‌المللی از محققان سازمان یافته است. پیشنهاد مختصری برای این کنسرسیوم در این پژوهش وجود دارد.

جمیل^۸ (۲۰۱۵) به بررسی این موضوع می‌پردازد که آیا فرهنگ ملل و نیز نفوذ قابل توجه اسلام، مانع استفاده از استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی (IFRS)^۹ می‌شود یا خیر؟ مفاد استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی در برخی موارد با تعالیم و آموزه‌های اسلام انطباق ندارد. دو مشخصه اصلی اسلام که حسابداری اسلامی را از حسابداری مرسوم متمایز می‌کند ربا و زکات است. در نهایت این مقاله بیان می‌کند که چگونه این اصول، مانعی در استفاده از استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی در جوامع مختلف می‌شود.

زند بابرثیسی (۱۳۸۰) ابتدا به تشریح اصول شریعت اسلامی پرداخته و اقتصاد اسلامی را معرفی می‌کند و در ادامه به ارزیابی تئوری‌های موجود حسابداری مناسب برای جامعه اسلامی می‌پردازد. محقق از دو منبع اطلاعاتی استفاده می‌کند؛ یکی کتب فقهی تألیف شده به وسیله علمای اسلام و دیگری تحقیقات، نشریات و کتب حسابداری می‌باشد. نتیجه این تحقیق هم به صورت ارائه یک مدلی از عناصر حسابداری در اسلام می‌باشد.

معدنچی (۱۳۸۲) به ارائه نظرات اقتصادی اندیشمندان مختلف اسلامی پرداخته و به تشریح تفاوت‌های محیط اسلامی و محیط غیراسلامی می‌پردازد و نتیجه‌گیری می‌کند که با عنایت به جهان‌بینی الهی و جامع و کامل بودن آن می‌توان براساس قوانین و دستورات فقهی اسلام در ابعاد مختلف اعم از اخلاق آزادی اقتصادی در محدوده مشخص عدالت اجتماعی، حساب‌خواهی، حسابداری و معرفت‌شناسی چارچوب نظری حسابداری اسلامی را استخراج نمود.

صیدی (۱۳۸۷) به دنبال دستیابی به مدلی مطلوب از گزارشگری مالی در بازارهای اسلامی بوده است. بررسی‌های انجام شده نشان داد که در نظام اقتصادی از یک سو برشفافیت گزارش‌های مالی و همچنین برخورداری آنها از قابلیت ایفای مسئولیت پاسخگویی تأکید گردیده و از سوی دیگر محاسبه سود واقعی و توزیع عادلانه آن از اهمیت خاصی برخوردار بوده است، بدین ترتیب مدل مورد نظر باید به گونه‌ای باشد

که در عین شفافیت و برخورداری از ویژگی‌های کلیدی افشای کافی ابزاری کارآمد برای ایفای مسئولیت خطیر پاسخگویی شرکت‌ها بوده و نیز دارای ظرفیت و سازوکار لازم برای محاسبه سود واقعی و نهایتاً توزیع عادلانه آن بین ذی‌نفعان بنگاه باشد.

نجفی (۱۳۹۰) به دنبال یافتن پاسخی برای این سوال بوده است که آیا حسابداری اسلامی معنادار است؟ دکرترین و قواعد حسابداری اسلامی چیست؟ او به این نتیجه رسیده است که حسابداری در اسلام از یک‌سو در دنیا به دنبال حسابداری اموال و حسابداری مباحث اعتباری یا معنوی در زندگی دنیوی است و از سوی دیگر با جهت‌گیری به عقبا به احصاء عمل و نفس انسان برای فلاح در آخرت نسبت به حدود الهی است.

غلامی جمکرانی (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی گزارشگری مالی ایران اتفاق نظر دارند که تفاوت اصول اقتصادی و اجتماعی واحدهای تجاری اسلامی از واحدهای تجاری اقتصاد سرمایه‌داری و عدم کفایت تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان مسلمان و واحدهای تجاری اسلامی توسط گزارشگری مالی مرسوم ضرورت بازنگری و تدوین چارچوب نظری با رویکرد اسلامی را ایجاب می‌کند و همچنین در گزارشگری مالی واحد تجاری اسلامی هدف پاسخگویی نسبت به سودمندی در تصمیم‌گیری اولویت دارد و گسترش دامنه استفاده‌کنندگان به ذینفعان، ارائه منصفانه اطلاعات، نظام اندازه‌گیری مبتنی بر ارزش منصفانه و افشای کامل پاسخگویی اسلامی مؤلفه‌های کلیدی چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی می‌باشد.

دیانتی و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «بررسی ضرورت حسابداری اسلامی؛ از دید دانشگاهیان» با استفاده از توزیع پرسشنامه میان صاحب‌نظران دانشگاهی حرفه حسابداری در ایران به این نتیجه رسیده‌اند که این دسته از استفاده‌کنندگان اطلاعات حسابداری، علاقه‌مند به افشا اطلاعات در زمینه‌های مختلف مانند رعایت موازین شرعی، عدم وقوع تقلب مالی، رعایت الزامات مبارزه با پولشویی، رعایت حقوق کارگران و کارمندان، توجه به رعایت حقوق مصرف‌کنندگان، حفظ الزامات

توجه به محیط زیست، توجه به بهره‌وری، تعالی و پیشرفت، عدم اسراف و توجه به کیفیت محصول هستند و این اطلاعات می‌تواند برای استفاده‌کنندگان مفید باشد. در راستای تحقیق فوق‌الذکر بود که این سوال توسط محققان تحقیق حاضر مطرح شد که چگونه می‌توان امکان پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران را فراهم آورد؟ به عبارت دیگر چگونه می‌توان اطلاعات مربوط به رعایت موازین شرعی، عدم وقوع تقلب مالی، رعایت الزامات مبارزه با پولشویی، رعایت حقوق کارگران و کارمندان، توجه به رعایت حقوق مصرف‌کنندگان، حفظ الزامات توجه به محیط زیست، توجه به بهره‌وری، تعالی و پیشرفت، عدم اسراف و توجه به کیفیت محصول را به استفاده‌کنندگان از اطلاعات واحدهای اقتصادی و در قالب اطلاعات تکمیلی گزارش‌های مالی ارائه داد؟ که در بخش بعدی مقاله سوالات تحقیق بصورت مبسوط‌تری شرح داده می‌شوند.

۲. سؤال‌های تحقیق

برای بیان سؤال‌های این تحقیق لازم بود که در آیات قرآن مجید و سیره نبوی که اسوه حسنه برای جهانیان هستند و احادیث ائمه اطهار علیهم‌السلام تحقیق و تفحص شود. در فرهنگ قرآن، امانت مفهوم وسیعی دارد که یکی از آنها مسئولیت می‌باشد. بنابراین نافرمانی و ادا نکردن حقوق و وظایف خود در ارتباط با این امانت، خیانت است. خیانت نکردن در امانت از وظایف و حقوق انسانی است. خیانت تنها شامل اختلاس نمی‌شود، بلکه شامل تحریف و حساب آرائی حساب‌ها، ادعاهای جعلی بیمه، فرار مالیاتی و... می‌باشد (اسلانی، ۱۳۹۱). حتی امام سجاد در رساله حقوقی خود بیان نموده‌اند که «اما حق کسی که با تو معاشرت دارد آنست که ضرری به او وارد نساخته و از خیانت به اجتناب نمائی؛ سخنش را تکذیب نکرده و اغفالش نکنی و از خدعه و نیرنگ نسبت به پرهیز نمائی؛ چون دشمنان با او برخورد نکرده و اگر به تو اعتماد نمود؛ او را بر خودت مقدم بداری و بدان که ضرر رساندن به خاطر منافع خودت به کسی که، به تو اعتماد نموده است؛ ربا قلمداد می‌شود و قوتی نیست مگر به خداوند متعال» (سپهری، ۱۳۷۲). با توجه به صداقت در ارائه اطلاعات و عدم تقلب و نکوهش

غبن در کلام امام علیه‌السلام، دسته اول سؤال‌های این تحقیق (شامل سؤال ۱ الی ۵) که به بررسی روش‌ها و ابزاری می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات در زمینه عدم وقوع تقلب مالی و پولشویی، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

- سؤال ۱: آیا با اتکا به نظر متخصصین حسابداری دادگاهی، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص عدم وقوع تقلب مالی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟
- سؤال ۲: آیا با اتکا به نظر حسابرسان مستقل، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص عدم وقوع تقلب مالی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟
- سؤال ۳: آیا با اتکا به نظر بازرس قانونی، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص عدم وقوع تقلب مالی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟
- سؤال ۴: آیا با اتکا به نظر سازمان بازرسی کل کشور، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص عدم وقوع تقلب مالی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟
- سؤال ۵: آیا با استفاده از نظر مرکز اطلاعات مالی مستقر در وزارت اقتصاد و امور دارایی، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص وضعیت پولشویی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

از سوی دیگر با بررسی در سیره پیامبر اکرم (ص) به حدیثی بر می‌خوریم که در آن پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «برادران کارگر شما کسانی هستند که کار شما را انجام می‌دهند، خداوند آنان را زیر دست شما قرار داده است، و اگر می‌خواست می‌توانست شما را زیر دست آنها قرار می‌داد پس از آنچه خود می‌خورید به کارگران تان بخورانید، و از آنچه خود می‌پوشید به کارگران تان هم بپوشانید، و کاری را که بیش از طاقت و توانشان باشد بر آنها تحمیل نکنید، و اگر می‌خواهید کار سخت و دشواری را انجام دهند شما هم به آنها کمک کنید» (البخاری، صحیح بخاری، ج ۱، شماره حدیث ۹۸۳) و همچنین امام صادق (ع) می‌فرمایند: پیش از آن که عرق کارگران خشک شود، مزدشان را بپرداز (کلینی، ج ۵، ص ۲۸۹). بنابراین توجه به حقوق کارگران و کارمندان و ارزش‌های انسانی در اسلام از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین دسته دوم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۶ الی ۱۱) به بررسی روش‌ها و ابزاری می‌پردازند که به

نظر محققان در این تحقیق می‌توان از طریق آنها امکان افشای اطلاعات در زمینه رعایت حقوق کارگران و کارمندان در واحدهای اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود. این دسته از سوالات به شرح ذیل هستند:

سؤال ۶: آیا با اتکا به نظر هیئت‌های حل اختلاف ادارات کار وابسته به وزارت کار و امور اجتماعی، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق کارگران در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۷: آیا با اتکا به گزارش نماینده کارگران، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق کارگران در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۸: آیا با اتکا به داشتن گواهی OHSAS 18001 (سیستم مدیریت ایمنی و بهداشت شغلی) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص سلامت و ایمنی شغلی کارگران را فراهم نمود؟

سؤال ۹: آیا با اتکا به گزارشات دیوان عدالت اداری، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق کارکنان واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۰: آیا با اتکا به گزارش نماینده کارمندان، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق کارکنان در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۱: آیا با اتکا به رتبه‌بندی انجام شده توسط مرکز ملی اندازه‌گیری شاخص رضایت کارکنان، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رضایت کارکنان، را فراهم نمود؟

از سوی دیگر، حق الناس در منابع و متون اسلامی، چه در قرآن و چه در روایات معصومین(ع) و کتب فقهی جایگاه خاصی دارد. اقامه قسط و عدل و برقراری عدالت اجتماعی و ادای حقوق الناس یکی از عمده‌ترین اهداف بعثت پیامبران است. «ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب آسمانی و میزان شناسایی حق از باطل نازل کردم تا مردم قیام به عدالت کنند»^{۱۰} (حدید: ۲۵). در دین اسلام حق انسان‌ها از جهتی شاید از حق خداوند نیز مهمتر لحاظ شود بطوری که خداوند ممکن است در روز قیامت از حق خود بگذرد، اما از حق انسان‌های دیگر نخواهد گذشت.^{۱۱} همچنین در آیه ۱ سوره مبارکه مطففین خداوند می‌فرماید: «وای بر کم‌فروشان، کسانی

که از کیل و وزن می‌کاهند و حقوق مردم را کسر می‌کنند»^{۱۲} به مفهوم کم‌فروشی اشاره شده است، کم‌فروشی، گناهی بزرگ است و کم‌فروشان به عذاب الهی گرفتار خواهند شد. بنابراین دسته سوم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۱۲ الی ۱۴) که به بررسی روش‌ها و ابزاری می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات در زمینه رعایت حقوق مصرف‌کنندگان از کالا و خدمات، در واحدهای اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

سؤال ۱۲: آیا با اتکا به گزارش سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق مصرف‌کنندگان از کالا و خدمات، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۳: آیا با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۱۰۰۰۴ (استاندارد رضایتمندی مشتریان) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص میزان رضایت مشتری، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۴: آیا با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۱۰۰۰۲ (استاندارد رسیدگی به شکایات مشتری) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص میزان رضایت مشتری، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

بر مبنای آیه ۱۰ سوره مبارکه الرحمن که در آن خداوند می‌فرماید: «و خداوند زمین را برای همگان قرار داد»^{۱۳}، زمین و محیط زیست آن، حق همگانی است و همه حق دارند از آن بهره‌مند شوند. بنابراین، استفاده از این حق، باید به گونه‌ای باشد که امکان استفاده و بهره‌برداری از آن، برای نسل حاضر و نسل‌های آینده حفظ شود.^{۱۴} همچنین در آیه ۶۱ سوره مبارکه هود خداوند می‌فرماید: «خداوند شما را از زمین پدید آورد و آبادی آن را به شما واگذاشت»^{۱۵} بیان شده است که محافظت، عمران و آباد کردن محیط زیست از وظایف انسان است و هر عملی که با آبادانی محیط زیست منافات داشته باشد، ممنوع است^{۱۶}، بنابراین دسته چهارم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۱۵ الی ۱۷) که به بررسی روش‌ها و ابزاری می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات در زمینه رعایت الزامات حفظ محیط زیست، در واحدهای اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

سؤال ۱۵: آیا با اتکا به گزارش پایداری شرکت می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت الزامات محیط زیست، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۶: آیا با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۱۴۰۰۱ (استاندارد کاهش اثرات زیست محیطی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت الزامات محیط زیست، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۱۷: آیا با اتکا به فهرست صنایع آلاینده منتشر شده توسط دفتر پایش فراگیر سازمان حفاظت محیط زیست، می‌توان امکان اظهارنظر درخصوص رعایت الزامات محیط زیست، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

با بررسی در آیات و احادیث به حدیثی از امام صادق(ع) برخورد می‌کنیم که در آن می‌فرمایند: آن که پیشرفت را در خود نبیند، به نقصان نزدیک‌تر است و هر که به نقصان نزدیک‌تر باشد، مرگ از زندگی برایش بهتر است (حکمتنامه جوان: ج ۱، ص ۴۸)، همچنین امام علی(ع) می‌فرمایند: «هر کس دو روزش با هم مساوی باشد زیانکار است» (صدوق، ۱۳۷۶)، مطابق تعالیم اسلامی برنامه‌ریزی هر فرد در زندگی و مدیریت زمان او باید به گونه‌ای باشد که هر روز او از روز قبلیش و بلکه هر لحظه او از لحظات قبلیش بهتر و بالاتر باشد و به عبارت دیگر در زندگی خود در مسیر صعودی و به سمت کسب کمالات الهی حرکت کند. بنابراین سازمان‌ها همواره باید به دنبال تعالی و پیشرفت باشند. بنابراین دسته پنجم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۱۸ الی ۲۱) که به بررسی روش‌ها و ابزاری می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات درخصوص تعالی و پیشرفت سازمان را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

سؤال ۱۸: آیا با اتکا به نظر سازمان مدیریت صنعتی (داشتن تندیس‌های بلورین، سیمین و زرین، تقدیرنامه برای تعالی، گواهی تعهد به تعالی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص تعالی و پیشرفت سازمان را فراهم نمود؟

سؤال ۱۹: آیا با اتکا به گزارشات سامانه ملی اندازه‌گیری شاخص‌های بهره‌وری ایران (متعلق به مرکز مدیریت بهره‌وری ایران) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص تعالی و بهره‌وری در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۲۰: آیا با اتکا به رتبه اعلام شده توسط مرکز رتبه‌بندی اتاق ایران (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص حداکثرسازی استفاده از توان تولیدی و خدماتی و تقویت صادرات، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۲۱: آیا با اتکا به داشتن عناوین اعطایی جشنواره ملی بهره‌وری (تندیس ملی، لوح تقدیر از عملکرد شاخص‌های بهره‌وری، لوح تقدیر از پروژه ارتقا بهره‌وری، سپاس‌نامه) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص بهره‌وری، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

اسراف در قرآن کریم و احادیث ائمه اطهار همواره به عنوان یک رفتار نامطلوب افراد محکوم شده است خداوند در آیه ۲۷ سوره اسراء می‌فرماید: «چرا که اسراف کاران برادران شیاطین هستند، و شیطان همواره نسبت به پروردگارش ناسپاس بوده است»^{۱۷}. بنابراین دسته ششم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۲۲ الی ۲۳) که به بررسی روش‌ها و ابزار می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات در زمینه اسراف و صرفه‌جویی در واحدهای اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

سؤال ۲۲: آیا با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۱۴۰۵۱، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص اسراف و صرفه‌جویی، در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

سؤال ۲۳: آیا با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۵۰۰۰۱ (استاندارد مدیریت مؤثر انرژی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص اسراف و صرفه‌جویی واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

از سوی دیگر با تفحص در سیره نبی اکرم(ص) که اسوه حسنه برای جهانیان هستند به حدیثی از ایشان برمی‌خوریم که فرموده‌اند: «مسلمان با مسلمان برادر است و جایز نیست به برادرش چیز معیوبی بفروشد» (کنز العمال)^{۱۸}، همچنین می‌فرمایند «ای خواربار فروش: زیر این کالا همانند روی آن است؟ هر که به مسلمانان خیانت کند مسلمان نیست» (کنز العمال). بر این اساس در معامله توجه به کیفیت محصول اهمیت دارد. بنابراین دسته هفتم سؤال‌های این تحقیق (از سؤال ۲۴ الی ۲۶) که به بررسی

روش‌ها و ابزارهای می‌پردازند که از طریق آنها می‌توان امکان افشای اطلاعات در زمینه کیفیت محصول در واحدهای اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران مسلمان فراهم نمود، به شرح ذیل هستند:

سؤال ۲۴: آیا با اتکا به داشتن گواهی TSEN (سیستم‌های مدیریت ایمنی غذا)، می‌توان امکان افشا اطلاعات در خصوص کیفیت محصولات غذایی را فراهم نمود؟

سؤال ۲۵: آیا با اتکا به داشتن برچسب اصالت محصول اخذ شده توسط سازمان غذا و دارو، می‌توان امکان افشا اطلاعات در خصوص کیفیت محصولات واحدهای اقتصادی مربوطه را فراهم نمود؟

سؤال ۲۶: آیا با اتکا به داشتن نشان استاندارد اخذ شده از سازمان ملی استاندارد ایران، می‌توان امکان افشا اطلاعات در خصوص کیفیت محصولات واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

لازم به ذکر است، از آنجا که جهان‌بینی، اهداف و ارزش‌های اجتماعی حاکم بر کشور ایران، اسلامی است و قوانین آن مبتنی بر موازین اسلامی می‌باشد، ارائه اطلاعات مالی اسلامی نیز ضروری خواهد بود. یکی از راه‌های ارائه اطلاعات مالی اسلامی، افشای میزان رعایت قوانین مختلف در واحدهای اقتصادی است. به خصوص اینکه در اسلام توجه به حقوق دیگران (حق الناس) بسیار مورد تأکید واقع شده است. از این‌رو، آخرین سؤال این تحقیق به بررسی ابزار و روش‌هایی می‌پردازد که از طریق آن بتوان به افشای اطلاعات در زمینه رعایت موازین شرعی، در مرادوات سرمایه‌گذاری و مالی واحدهای اقتصادی دست یافت:

سؤال ۲۷: آیا با اتکا به نظر کمیته فقهی (شامل متخصصین فقه و حقوق)، می‌توان امکان افشا اطلاعات در زمینه رعایت موازین شرعی در مرادوات سرمایه‌گذاری و مالی واحدهای اقتصادی را فراهم نمود؟

۳. روش تحقیق و جامعه آماری

این تحقیق از لحاظ نوع هدف، کاربردی و از لحاظ شیوه‌ی گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی است. همچنین از لحاظ روش تحقیق از نوع پیمایشی است. ابزار

جمع‌آوری اطلاعات این تحقیق پرسشنامه است که این پرسشنامه ابتدا با نظر خبرگان و اساتید حرفه حسابداری تهیه شده است و در مرحله بعد بین جامعه آماری تحقیق توزیع گردیده است. توضیح اینکه برای بررسی روایی پرسشنامه مذکور به تأیید ۱۵ نفر از اساتید برجسته رشته حسابداری رسیده است. بنابراین، پرسشنامه از اعتبار محتوایی برخوردار است.

درضمن، در تحقیق حاضر، از آلفای کرونباخ برای آزمون ثبات نتایج اندازه‌گیری استفاده شد. نتیجه این آزمون برای پرسشنامه مورد استفاده، ۰/۹۴۱ است، که بیانگر پایایی بالای این پرسشنامه است.

از آنجا که این تحقیق با نظر خبرگان دانشگاهی صورت گرفته است جامعه و نمونه آماری این تحقیق کلیه اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) رشته حسابداری دانشگاه‌های کشور می‌باشند و ۴۵۰ پرسشنامه از طریق مراجعه حضوری و اینترنتی، توزیع و در نهایت با پیگیری‌های انجام شده ۶۷ پرسشنامه تکمیل و عودت داده شد.

۴. روش تهیه و گردآوری داده‌ها

داده‌های جمع‌آوری شده در این تحقیق با استفاده از نرم افزار Excel و Spss و آزمون t تک نمونه‌ای تحلیل شده است.

جدول زیر نتایج آزمون t تک نمونه‌ای را برای سؤال‌های تحقیق نشان می‌دهد:

جدول (۱): نتایج آزمون t تک نمونه‌ای

نتیجه	فاصله اطمینان ۹۵٪		میانگین تفاوت	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره t	عنوان
	حد بالا	حد پایین					
تأیید	۱/۶۲۹	۱/۲۶۶	۱/۴۴۷	۰/۰۰۰	۶۶	۷/۵۰۹	سؤال ۱
تأیید	۱/۰۸۸	۰/۶۱۳	۰/۸۵	۰/۰۰۰	۶۶	۷/۱۵۶	سؤال ۲
تأیید	۰/۹۵۹	۰/۴۴۳	۰/۷۰۱	۰/۰۰۰	۶۶	۵/۴۲۲	سؤال ۳
تأیید	۱/۰۵۳	۰/۵۸۸	۰/۸۲	۰/۰۰۰	۶۶	۷/۰۵۶	سؤال ۴

سؤال ۵	۶/۶۸۳	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۷۷۶	۰/۵۴۴	۱/۰۰۸	تأیید
سؤال ۶	۹/۶۲۱	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۸	۰/۶۹۷	۱/۰۶۳	تأیید
سؤال ۷	۱۱/۰۸	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۵۵	۰/۷۸۳	۱/۱۲۷	تأیید
سؤال ۸	۷/۳۹۸	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۰۵	۰/۵۸۸	۱/۰۲۳	تأیید
سؤال ۹	۷/۰۴۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۷۷۶	۰/۵۵۶	۰/۹۹۶	تأیید
سؤال ۱۰	۹/۶۵۴	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۲۵	۰/۷۳۴	۱/۱۱۶	تأیید
سؤال ۱۱	۸/۲۶۸	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۳۵	۰/۶۳۴	۱/۰۳۷	تأیید
سؤال ۱۲	۶/۶۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۷۳۱	۰/۵۱۲	۰/۹۵	تأیید
سؤال ۱۳	۹/۱۸۳	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۱	۰/۷۱۲	۱/۱۰۸	تأیید
سؤال ۱۴	۸/۴۵۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۳۵	۰/۶۸۳	۱/۰۳۳	تأیید
سؤال ۱۵	۱۰/۹۰۵	۶۶	۰/۰۰۰	۱/۰۵۹	۰/۸۶۵	۱/۲۵۳	تأیید
سؤال ۱۶	۹/۲۱۱	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۲۵	۰/۷۲۴	۱/۱۲۵	تأیید
سؤال ۱۷	۴۸۳	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۱	۰/۶۶۷	۱/۱۵۳	تأیید
سؤال ۱۸	۴/۸۱	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۵۹۷	۰/۳۴۹	۰/۸۴۴	تأیید
سؤال ۱۹	۷/۷۹۴	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۷۶۱	۰/۵۶۶	۰/۹۵۶	تأیید
سؤال ۲۰	۶/۶۷۵	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۶۷۱	۴۷/۰	۰/۸۷۲	تأیید
سؤال ۲۱	۳/۸۲۶	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۴۶۲	۰/۲۲۱	۰/۷۰۴	تأیید
سؤال ۲۲	۷/۹۲۴	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۳۵	۰/۶۲۵	۱/۰۵۶	تأیید
سؤال ۲۳	۷/۶۶۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۷۹۱	۰/۸۵۸	۰/۹۹۷	تأیید
سؤال ۲۴	۹/۶۲۶	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۹۵	۰/۷۰۹	۱/۰۸۱	تأیید
سؤال ۲۵	۹/۳۱۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۷	۰/۷۶۲	۱/۱۷۸	تأیید
سؤال ۲۶	۷/۱۷۷	۶۶	۰/۰۰۰	۰/۸۲	۰/۵۹۲	۱/۰۴۹	تأیید
سؤال ۲۷	۲/۷۰۷	۶۶	۰/۰۰۹	۰/۳۴۳	۰/۰۹	۰/۵۹۶	تأیید

باتوجه به نتایج جدول ۱ و این که در تمامی موارد، سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است و مقادیر حد بالا بیشتر از مقادیر حد پایین است، لذا با اطمینان ۹۵٪ تمامی سؤال‌های تحقیق تأیید می‌شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

آنچه جهانیان را به سمت حسابداران سوق می‌دهد، چیزی نیست جز اطلاعاتی که از سیستم حسابداری منتج می‌شود. حال، می‌خواهد این اطلاعات مصرف درون سازمانی و مدیریتی داشته باشند و یا اینکه مصرف برون سازمانی برای دولت و سهامداران و نظیر اینها. پس آنچه نیاز به حسابداری را منجر می‌شود، نیاز اطلاعاتی است. این اطلاعات موردنیاز، می‌تواند مالی (مادی) یا حتی معنوی (ارزشی) باشد.

در بعد مالی (مادی) حسابداری، حسابداران با استفاده از معادله دیرین حسابداری دوطرفه، به ثبت و گزارشگری رویدادهای مالی می‌پردازند. ما نیز در این خصوص با همگان هم عقیده‌ایم که بخش مالی (مادی) حسابداری در همه جا و همه ادیان و مذاهب تقریباً مشابه است و اصلاً تدوین استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی نیز بر همین بعد تأکید دارد. اما نکته حایز اهمیت در اینجا نهفته است که حتی بر جهان شمول بودن استانداردهای بین‌المللی حسابداری نیز ایراداتی وارد است و تحقیقات نشان می‌دهد که تفاوت‌های فرهنگی، قانونی و حتی دینی می‌تواند مانع از بکارگیری کامل این استانداردها در کلیه کشورهای جهان شود. اینجاست که بعد ارزشی (معنوی) حسابداری خودش را به خوبی آشکار می‌سازد (دیانتی و همکاران، ۱۳۹۴).

لذا تحقیق حاضر با چنین دغدغه ذهنی انجام شده است و برای امکان‌سنجی پیاده‌سازی حسابداری اسلامی (بعد غیرمالی/ ارزشی حسابداری) از طریق افشای یک‌سری اطلاعات که با توجه به آیات و احادیث اسلامی لازم است که سرمایه‌گذار مسلمان از آنها مطلع باشد، پرسشنامه‌ای تهیه شد و ۲۷ سوال از خبرگان و اساتید حسابداری پرسیده شد.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با اتکا به نظر متخصصین حسابداری دادگاهی، حسابرسان مستقل، بازرس قانونی، نظر سازمان بازرسی کل کشور و نیز مرکز اطلاعات مالی مستقر در وزارت اقتصاد و امور دارایی می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص عدم وقوع تقلب مالی و وضعیت پولشویی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود.

همچنین با اتکا به نظر هیئت‌های حل اختلاف ادارات کار وابسته به وزارت کار و امور اجتماعی، گزارش نماینده کارگران و کارمندان، گزارشات دیوان عدالت اداری و

نیز رتبه‌بندی انجام شده توسط مرکز ملی اندازه‌گیری شاخص رضایت کارکنان و توجه به داشتن گواهی OHSAS 18001 (سیستم مدیریت ایمنی و بهداشت شغلی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق کارگران و کارمندان در واحدهای اقتصادی را فراهم کرد.

درضمن با اتکا به گزارش سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، توجه به داشتن گواهی ایزو ۱۰۰۰۴ (استاندارد رضایت‌مندی مشتریان)، توجه به داشتن گواهی ایزو ۱۰۰۰۲ (استاندارد رسیدگی به شکایات مشتری) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت حقوق مصرف‌کنندگان از کالا و خدمات، در واحدهای اقتصادی را ایجاد نمود.

از سوی دیگر، با اتکا به گزارش پایداری شرکت، فهرست صنایع آلاینده منتشر شده توسط دفتر پایش فراگیر سازمان حفاظت محیط زیست و نیز توجه به داشتن گواهی ایزو ۱۴۰۰۱ (استاندارد کاهش اثرات زیست محیطی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص رعایت الزامات محیط زیست، در واحدهای اقتصادی را فراهم کرد.

درضمن، با اتکا به نظر سازمان مدیریت صنعتی (داشتن تندیس‌های بلورین، سیمین و زرین، تقدیرنامه برای تعالی، گواهی تعهد به تعالی)، گزارشات سامانه ملی اندازه‌گیری شاخص‌های بهره‌وری ایران (متعلق به مرکز مدیریت بهره‌وری ایران)، رتبه اعلام شده توسط مرکز رتبه‌بندی اتاق ایران (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران)، داشتن عناوین اعطایی جشنواره ملی بهره‌وری (تندیس ملی، لوح تقدیر از عملکرد شاخص‌های بهره‌وری، لوح تقدیر از پروژه ارتقاء بهره‌وری، سپاس‌نامه) می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص تعالی و پیشرفت سازمان را فراهم نمود.

به‌علاوه با اتکا به داشتن گواهی ایزو ۱۴۰۵۱ و نیز داشتن گواهی ایزو ۵۰۰۰۱ (استاندارد مدیریت مؤثر انرژی)، می‌توان امکان افشا اطلاعات درخصوص اسراف و صرفه‌جویی در واحدهای اقتصادی را فراهم نمود.

همچنین با اتکا به داشتن گواهی TSEN (سیستم‌های مدیریت ایمنی غذا)، داشتن برچسب اصالت محصول اخذ شده توسط سازمان غذا و دارو، داشتن نشان استاندارد

أخذ شده از سازمان ملی استاندارد ایران، می‌توان امکان افشا اطلاعات در خصوص کیفیت محصولات غذایی را فراهم نمود.

و در نهایت، با اتکا به نظر کمیته فقهی (شامل متخصصین فقه و حقوق)، می‌توان امکان افشا اطلاعات در زمینه رعایت موازین شرعی در مرادوات سرمایه‌گذاری و مالی واحدهای اقتصادی را فراهم نمود.

شایان ذکر است که هم‌اکنون هیچ‌یک از موارد مذکور توسط شرکت‌های پذیرفته شده در بورس در ایران، افشا نمی‌شود و سرمایه‌گذاران، اطلاعات خاصی از موارد فوق‌الذکر در اختیارشان قرار نمی‌گیرد و بیشتر براساس ارقام مالی مبتنی بر میزان سودآوری و نقدینگی فعلی و پیشی‌بینی آتی وضعیت مالی شرکت و اخبار سیاسی و اقتصادی اقدام به سرمایه‌گذاری در شرکت‌ها می‌کنند. لذا به مراجع قانونگذار و استانداردگذار (سازمان حسابرسی) و اثرگذار بر افشای اطلاعات شرکت‌ها بویژه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس (سازمان بورس اوراق بهادار تهران) توصیه می‌شود با تصویب دستورالعمل یا استانداردهایی، افشای ۲۷ مورد اطلاعاتی مطرح شده در این مقاله را برای شرکت‌ها الزامی نمایند. از سوی دیگر به محققان ارجمند نیز پیشنهاد می‌شود تا با انجام تحقیقات بیشتر، به نیازسنجی افشای بعد ارزشی (معنوی) حسابداری از منظر سایر استفاده‌کنندگان اطلاعات نظیر سرمایه‌گذاران پردازند.

یادداشت‌ها

1. Luca Pacioli
2. Napier
3. Abdolmajid
4. Rahman
5. Hameed
6. Almoharby
7. Arif Billah
8. Jamil
9. International Financial Reporting Standards

۱۰. لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

11. <http://www.porseman.org/q/show.aspx?id=130085>

۱۲. وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ

۱۳. وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ

14. <http://www.wikifeqh.ir/> محیط_زیست

۱۵. وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ

16. <http://www.wikifeqh.ir/> محیط_زیست

۱۷. إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا.

۱۸. متقی هندی، کنز العمال، ج ۴، ص ۵۹.

کتابنامه

قرآن کریم

اسلانی، محمد و محمود همت فر و فاطمه لطفعلیان (۱۳۹۱)، «حسابرسی مبتنی بر ارزش های اسلامی»، تهران: نخستین همایش حسابداری ارزشی، دانشگاه علوم اقتصادی.

البخاری، محمد، صحیح بخاری، جلد ۱، شماره حدیث ۹۸۳.

دیانتی دیلمی، زهرا، خسرو منطقی و سیده پریسا مشهدی (۱۳۹۵)، «بررسی ضرورت حسابداری اسلامی؛ از دیدگاه خبرگان دانشگاهیان»، دستاوردهای حسابداری ارزشی و رفتاری، شماره ۱، صص ۱-۲۴.

زندبابارثیسی، علیرضا (۱۳۸۰)، «نگرشی محدود به مبانی نظری استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی در اسلام»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

سپهری، محمد (۱۳۷۲)، ترجمه و شرح رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، قم: دارالعلم.

شیخ صدوق (۱۳۷۶)، الأمالی للصدوق، مترجم: شیخ محمدباقر کمره‌ای، تهران: کتابچی.

صیدی، حجت‌اله (۱۳۸۷)، «ارئه مدلی برای گزارشگری مالی در بازار سرمایه اسلامی، مطالعه موردی ایران»، رساله دکتری، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

بررسی امکان‌سنجی پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران؛ از منظر خبرگان دانشگاهی ۱۳۱

غلامی جمکرانی، رضا (۱۳۹۳)، «مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی: ضرورت، اهداف، ویژگی‌ها و افشاء»، رساله دکتری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۸۸)، *اصول کافی*، مترجم: حسین استاد ولی، تهران: دارالتقلین، جلد ۵، چاپ سوم.

محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۹)، *حکمتنامه جوان*، مترجم: مهدی مهریزی، قم: دارالحدیث.
معدنچی، مسعود (۱۳۸۲)، «بررسی تازه‌ای بر مبانی نظری استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی در ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

نجفی، ابراهیم (۱۳۹۰)، «دکترین ملی حسابداری جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۴ هجری شمسی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

Arif Billah, Alim Al Ayub Ahmed (2011), "Accounting in Islamic Perspective: A Timely Opportunity, a Timely Challenge", *IIUC STUDIES* Vol. 9, pp. 187-214.

Darwish Almoharby (2011), "The current world business meltdown: Islamic religion as a regulator", *Humanomics* Vol. 27, pp. 97-108

Hameed, S (2000), "The need for Islamic Accounting: Perception of Its Objectives and Characteristics by Malaysia Accountants and Academics", *PhD Thesis*, University of Dundee.

Jamil, Hashim (2015), "The Effect of Culture and Islam on the Use of International Financial Reporting Standards: Case of the Middle East, *CMC Senior Theses*.

Napier, Christopher (2009), "Defining Islamic accounting: current issues, past roots, *Accounting History*", VOL.14, pp. 121-144.

Napier, Christopher (2007), "other cultures, other accountings? Islamic accounting from past to present, *School of Management Royal Holloway, University of London*.

Rahman, SH (1999), Islamic accounting standard, www.islamic.finance.net.

**Examining the Feasibility of Islamic Accounting in Iran
from the Perspective of Academic Experts**

Zahra Dianati Deylami*

Received: 14/02/2016

Seyedeh Parisa Mashhadi**

Accepted: 25/09/2016

Accounting is a social knowledge which is inherently related to the environment, values and economic, social and cultural norms of the society where it is used. Thus it is better to consider the requirements, conditions and qualities of the target society when using the theoretical framework and standards of financial reporting. Therefore, according to some researchers, the unconditional use of current accounting and reporting system cannot meet the Muslims' information needs that must accord with their norms and values. Due to the fact that Islam is not confined to individual domain, but prepares an integrated system of political, economic and social domains for human life, the importance of paying attention to the form and content of financial reporting is doubled. Some studies show that the implementation of Islamic accounting is necessary. The aim of this study is examining the feasibility of Islamic accounting in Iran. The data were collected by questioning 67 accounting professors and experts, and the results were analyzed by one-sample t-test and SPSS and Excel. These indicate that it is possible to implement Islamic accounting, i.e. the accounting's spiritual and value-laden dimension in Iran.

Keywords: Islamic Accounting, Information Disclosure, Accounting's Spiritual (valued) Dimension, Common Accounting System

JEL Classification: D8, P51, Z12

---

* Associate Professor of Accounting, Kharazmi University, (Corresponding Author), zahradianati@yahoo.com

** M.A. student of Accounting, Kharazmi University, pa_mashhadi69@yahoo.com